

QADIN OBRAZININ TƏŞƏKKÜLÜNDƏ DƏYƏRLƏR SİSTEMİNİN ROLU

Şahnaz Rəcəb qızı Aslanova

*Bakı Dövlət Universitetinin Sosial və
pedaqoji psixologiya kafedrasının müəllimi,
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru*

ORCID: 0009-0006-5674-6639

<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v24.i3.28>

E-mail: shahnazaslanova@bsu.edu.az

Açar sözlər: dəyərlər sistemi, qadın obrazı, gender rolları, qadının ictimai mövqeyi, ənənəvi dəyərlər

Ключевые слова: ценностные ориентации, женский образ, гендерные роли, общественное положение женщины, традиционные ценности

Key words: value system, female image, gender roles, woman's social status, traditional values

Elmdə mövcud olan elmi yanaşma və nəzəri müddəalar qadın şəxsiyyətinin strukturunun araşdırılması baxımından çox mühüm əhəmiyyət daşıyır. Şəxsiyyətin strukturunda ən vacib elementi sərvət dəyərləri təşkil etdiyindən şəxsiyyət nəzəriyyələrində ən çox diqqət yetirilən mövzulardan birini elə məhz dəyərlər sistemi təşkil etmişdir.

Müasir dövrdə bütün dünya üzrə qadınların iqtisadi, sosial, siyasi fəallıqlarının artması meyli müşahidə edilir. Statistik məlumatlara əsasən işçilərin ümumi sayının təxminən 40%-dən çox bir hissəsini təşkil edən qadınlar həyat fəaliyyətinin, demək olar ki, bütün sahələrində, o cümlədən təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, incəsənət, elm, siyasət, ticarət və s. kimi bütün fəaliyyət sahələrində fəal iştirak edirlər. Qadınların sosial, siyasi aktivliyinin artması onların ictimai münasibətlər sisteminə daxil olma səviyyəsini əks etdirərək, ictimai məsələlərin həllində həm onların iştirakının, həm də cəmiyyətin özünün inkişaf səviyyəsinin, onun təkmilliyinin göstəricisi sayıla bilər. (1)

Peşə fəaliyyəti özünüreallaşdırma sahəsi kimi xüsusi əhəmiyyətə malik olmaqla bu gün qadınların sərvət dəyərləri ierarxiyasında əsas yerlərdən birini tutur. Qadınların işgüzar fəallıqlarının sosial-psixoloji spesifikliyi ondan ibarətdir ki, o, qadının həyat fəaliyyətinin müxtəlif sahələrinin qovşağında baş verir, bilavasitə işgüzar fəaliyyət sahəsindən başqa buraya şəxsiyyətlərarası münasibətlər, motivasiya-tələbat sferaları, şəxsiyyətin dəyərlər sistemi, ailə-məişət sferaları və ümumilikdə qadının özünüreallaşdırmasına məhdudiyyətlər yaradan cins-rol stereotiplərinin təsiri ilə yaranan işgüzar fəallığın sosio-mədəni çərçivəsi daxil edilir. Qadının işgüzar fəallığının struktur komponentinə işgüzar özünü reallaşdırma, fəaliyyətin sahibkar xarakteri, ailədə iqtisadi liderlik, işgüzar fəallıq meyli, həddindən artıq məşğulluq və s. daxildir. (2)

Qadının işgüzar fəaliyyətinin yüksək dərəcədə təzahürü işgüzar qadın fenomeninin formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayır. İşgüzar qadına xas olan əsas xüsusiyyətə onların ətrafdakılarla asan ünsiyyətə qoşulmaları, işlə əlaqədar çevik qərarlar qəbul etmələri və onu tez bir zamanda həyata keçirmə bacarığına malik olmaları və s. aid edilir. İşgüzar qadınlar praktiklik, mütəşəkkillik, təşəbbüskarlıq, müstəqillik, ehtiyatlılıq və s. kimi işgüzar keyfiyyətləri daha yüksək qiymətləndirirlər. İdarəetmədə qadınlar daha sabit maraqlarının olması, möhkəm iradələri, kollektivin normalarına riayət etmələri ilə seçilir. Onlar işlərində daha inadkar və

çevikdirlər. Özlərinə qarşı daha tələbkardırlar, konservativdirlər. İdarəetmədə daha çox demokratik rəhbərlik tərzinə üstünlük verirlər.

Ümumiyyətlə, bütün işgüzar qadınlara xas olan əsas xüsusiyyət kimi onların işlə əlaqədar ailə və övladlarına kifayət qədər vaxt ayıra bilmədiklərindən şikayətlənmələri qeyd edilməlidir. Eyni zamanda onlar tez-tez rol konfliktini ilə üzləşirlər. Rol konfliktini o zaman yaranır ki, qadınlardan həm işgüzar qadın rolunu, həm də ailədə evdar qadın kimi öz vəzifələrini yerinə yetirməkləri gözlənilir. Bunları isə tələb olunan qısa bir vaxt ərzində yüksək səviyyədə yerinə yetirmək təbii ki, qadın üçün çox çətin olur. Amma diqqəti cəlb edən bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, bir çox tədqiqat işlərinə nəzər saldıığımızda aydın görünür ki, işləyən qadınlar, işləməyən evdar qadınlara nisbətə daha çox sağlam olurlar. Bunun psixoloji səbəblərini belə izah etmək olar ki, eyni vaxtda daha çox rolların olması insanda nəinki daha çox gərginlik, həmçinin onun rollarından birindəki uğursuzluğu zamanında əlavə təsəlli yaradır. İnsanın rollarının çoxluğu onun özünəhərmət səviyyəsinin yüksəlməsinə və sosial dayağa malik olmasına gətirib çıxarır. Təbiidir ki bu zaman biz bu rol konfliktinin aradan qaldırılması yolları üzərində düşünsək ilk olaraq ağılımıza qadının bu rolların hansındansa imtina etməsi gəlir. Lakin bu yeganə çıxış yolu deyil. Qərb psixoloqları rol konfliktinin aradan qaldırılması yollarını işləyib hazırlamışlar. Müəyyən edilib ki, ailənin mövcudluğu işgüzar fəallığın inkişafına şərait yaradır. (3)

İşgüzar qadınların bir qismi belə hesab edirlər ki, ailə onların işgüzar fəallıqlarını məhdudlaşdırmır, hətta əksinə, iş üçün stimül yaradaraq dayaq rolunu oynayır. Bu onlara öz ailə üzvlərinin köməyinə arxalanaraq ailə-məişət sahələrini işlə daha effektiv birləşdirmələrinə imkan verir.

Qadının işgüzar uğuru onun şəxsi keyfiyyətlərindən, eləcə də, dəyərlər sistemi ilə bağlıdır. Qadınların əksəriyyəti belə hesab edirlər ki, dəyərlər sisteminin dəyişilməsi bilavasitə işgüzar fəaliyyət prosesində baş verir. Onlar öz şəxsi həyatlarındakı və işlərindəki uğurlarını məhz bununla, yəni dəyərlər sistemindəki dəyişikliklərlə əlaqələndirirlər.

Sərvət dəyərlərinin dinamikliyi insanın öz əhatəsinə və öz fəaliyyətinin məhsullarına münasibətinin dəyişməsində təzahür edir. Bu inkişaf edən dəyişilmədə, şəxsiyyətin hərtərəfli və ahəngdar inkişafı özünü göstərir. Bu mənada sərvət dəyərlərinin dəyişkənliyi onların inkişafının zamanəti kimi çıxış edir. (4)

Müasir dövrdə bütün inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi, respublikamızda da qadınlar bütün fəaliyyət sahələrində o cümlədən, iqtisadiyyat, siyasət, dövlətin idarə olunmasında, mədəniyyət, səhiyyə, təhsil və digər sahələrdə çalışır, seçili orqanlara seçilir, cəmiyyətimizin idarə olunmasında iştirak edirlər. Azərbaycan cəmiyyətində qadınların iş həyatı baxımından hələ də istənilən səviyyəyə çatmamışdır. Bunda bir çox amilin təsiri vardır. Bu amillərdən ən başlıcası ölkədə baş verən bütün avropalaşma və cəmiyyətdəki müasirləşməyə baxmayaraq, cəmiyyətimizdəki insanların öz adət-ənənələrinin təzyiqindən qurtulmamış olmamasıdır.

Qadının işləməsi öz adət-ənənələrinə sadıq olan ailədə müzakirəyə belə açıq olmayan bir məsələ ikən, xüsusilə XX əsrin ortalarından bu yana sənayeləşmə və bunun nəticəsi olaraq urbanizasiyanın məcbur etdiyi yaşam səviyyəsi sadəcə ailədə kişinin qazancı ilə qarşılanamayacaq dərəcədə yüksəlmişdir. Bu vəziyyət qadına da gəlir gətirici bir işdə çalışmasına məcbur edir. Alt sosio-iqtisadi təbəqələrdə qadınların işləməsini sadəcə iqtisadi səbəblərlə açıqlayan anlayışın son illərdə dəyişdiyinə dair araşdırma nəticələri də vardır. Uzun illər qadınların cəmiyyətdə yerini müəyyən edən bu münasibəti müxtəlif dövrlərdə yazılmış istər elmi, istər

bədii, istərsə də tarixin ayrı-ayrı periodlarını əks etdirən müxtəlif əsərlərdə izləmək mümkündür. Keçmişdə cəmiyyətdə hökm sürən bu cür münasibət qadınların təkmil şəxsiyyət kimi inkişafına çox mənfi təsir göstərmiş, hətta demək olar ki, müəyyən mənada onu ləngitmişdir. Elm, təhsil, siyasət və s. kimi fəaliyyət sahələrində qadınların azlıq təşkil etmələri bilavasitə bununla bağlıdır. Məlumdur ki, tarix boyu baş verən hər hansı bir hadisə və ya hökm sürən bir şərait təkcə o dövrü yox, gələcək illərin siyasi, elmi, iqtisadi vəziyyətinə də təsir edir. (5)

Sərvət dəyərləri ayrılmaz surətdə insanın həyatı planları ilə son nəticədə isə həyatının mənası ilə bağlıdır. Bu mənada şəxsiyyətin sosial fəallığının məzmun və istiqamətini müəyyən edən sərvət dəyərləri şəxsiyyətin bu və ya digər fəaliyyət sahəsinə yönəlişliyində təzahür edir. Düzdür, gender stereotipləri qırılmağa başlayıb və işgüzar qadın obrazı istər qadınlar, istərsə də kişilər tərəfindən müsbət qavranılır. Amma aparılan tədqiqatlar nəticəsində məlum olmuşdur ki, qadının dəyərlər sistemində siyasət, eləcə də digər ictimai fəaliyyət sahələri əsas yerlərdə dayanmır. Çünki insanların şüurunda mövcud olan qadın obrazı hələ də rəhbər rol üçün yararlı olmadığından qadını rəhbər mövqedə görməkdə çətinlik çəkilir. Çünki gender stereotiplərinə əsasən kişilər rəhbər vəzifələr üçün daha yararlıdırlar nəinki qadınlar. Bu faktı bir işə götürmə hallarında da müşahidə edə bilərik. Hər hansı bir iş görüşməsində, adətən rəhbər vəzifələrə kişilərin işə qəbul olunma səviyyələri qadınlara nisbətə yüksək olur. Bir sözlə, son illərdə əməyin cinsi bölgüsünün aradan qalxdığı deyilsə də, bir sıra peşələrdə qadın və kişilərin üstünlük təşkil etmələri hələ də qalmaqdadır. Bunun əsas səbəbini araşdıran müəlliflərin bir qismi sosial, digərləri isə həm sosial həm də bioloji amillərin təsirləndirici olduğunu düşünür. Əksəriyyət isə belə bir fikrə istinad edir ki, müəyyən olunmuş fərqlərin əsas səbəbi cinsi mənsubiyyət yox, mədəniyyətdə tarixən yaranmış sosial status və rol-cins mövqeyindəki fərqlərdir.

Problemin aktuallığı. Müasir cəmiyyətdə qadınların sosial-iqtisadi statusunun yüksəlməsi ilə əlaqədar olaraq, dəyərlər sistemin qadın obrazının formalaşmasına təsirinin araşdırılması xüsusi aktuallıq kəsb edir. Qadın obrazının təşəkkülü prosesinin mərkəzində dayanan əsas mexanizmlərdən biri dəyərlər sistemidir. Dəyərlər sistemi şəxsiyyətin davranışına, özünüdərkinə, özünüqiymətləndirməsinə və sosial rolların mənimsənilməsinə birbaşa təsir etməklə fərdin identifikasiya prosesində mühüm yer tutur.

Problemin elmi yeniliyi. Müxtəlif elmi mənbələrə istinad edilərək problemin təhlili qadın obrazının formalaşmasında dəyərlər sisteminin psixoloji və sosial təsirlərini sistemli şəkildə təhlil edərək mövcud elmi biliklərə yeni perspektiv təqdim edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalə gender siyasəti və qadınların sosial mövqeyinin gücləndirilməsi sahəsində praktik tövsiyələr formalaşdırmağa imkan yaradır.

Ədəbiyyat

1. Quluzadə Z. Gender Azərbaycanda. Bakı.: 2003.
2. Musayeva A.K. Müasir Azərbaycan qadınının sərvət dəyərlərinin psixoloji xüsusiyyətləri: /psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru ... dis. Bakı, 2010.
3. <https://e-qanun.az/framework/46946>
4. Linda L.Lindsey. Gender Roles: A Sociological Perspective. Pearson 2015, 576 p.
5. Anne E.Beall and Robert J.Sternberg. The psychology of gender. The Guilford press, 2005, 358 p.

Ş.R. Aslanova**Qadın obrazının təşəkkülündə dəyərlər sisteminin rolu****Xülasə**

Məqalədə dəyərlər sisteminin qadın obrazının formalaşmasındakı rolu araşdırılır və xüsusilə psixoloji və sosial amillərin qarşılıqlı təsirinə diqqət yetirilir. Şəxsi və mədəni dəyərlərin qadınların sosial statusuna və özünəqiymətinə necə təsir etdiyi vurğulanır. Tədqiqat bu əlaqələrin sistemli təhlilini təqdim edərək, qadın kimliyinin formalaşmasını öyrənmək üçün yeni yanaşmalar təklif edir. Əldə olunan nəticələr gender siyasətinin hazırlanması və qadınların cəmiyyətdəki mövqeyinin möhkəmləndirilməsi baxımından praktiki əhəmiyyətə malikdir. Ümumilikdə, bu iş şəxsi dəyərlərlə gender sosial rolları arasındakı əlaqənin daha dərinədən başa düşülməsinə töhfə verir.

Ш.Р. Асланова**Роль системы ценностей в формировании образа женщины****Резюме**

В данной статье рассматривается роль системы ценностей в формировании образа женщины, с акцентом на взаимодействие психологических и социальных факторов. Подчеркивается, как личностные и культурные ценности влияют на социальный статус женщин и их самооценку. Исследование представляет системный анализ этих взаимосвязей, предлагая новые подходы к изучению формирования женской идентичности. Полученные результаты имеют практическое значение для разработки гендерной политики и укрепления социальной позиции женщин. В целом, работа способствует более глубокому пониманию связи личностных ценностей и гендерных социальных ролей.

Sh.R. Aslanova**The role of the value system in the formation of a woman's image****Summary**

This study examines the role of the value system in the formation of the female image, emphasizing the interplay between psychological and social factors. It highlights how personal and cultural values influence women's social status and self-perception. The research provides a systematic analysis of these relationships, offering new insights into the development of female identity. The findings have practical implications for gender policy and the enhancement of women's social positions. Overall, the study contributes to a deeper understanding of the connections between personal values and gendered social roles.

Redaksiyaya daxil olub: 29.09.2025